

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

טבת תשפ"א
ינואר 2021

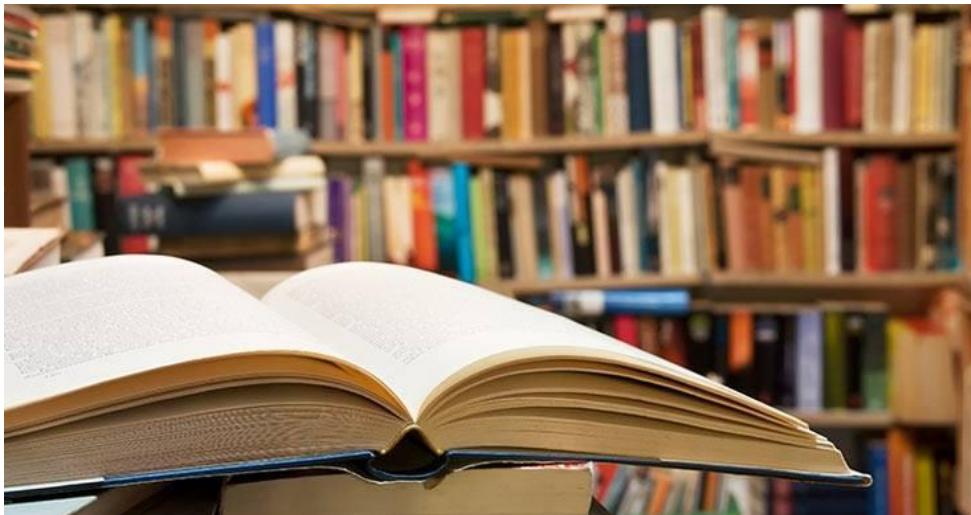
בס"ד

הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד מציג:

"הכף פתוח"

מסמך עזר למורים בנושא –

בחינה עם חומר פתוח

המסמך מיועד לשימוש פנימי בלבד
המסמך לא עבר עריכה לשונית

תשפ"א - 2021

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

בס"ד

אל: המחנכות והמחנכים להיסטוריה בחמ"ד
מאת: בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד

שלום וברכה!

אחת ההצעות המופיעות בימדף ההצעות להערכה פנימית¹ שפורסם על ידי הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד היא בחינה עם חומר פתוח¹.
הצעה זו משתלבת עם מגמה כוללת של חדשנות פדגוגית בתחומי ההוראה, הלמידה וההערכה שמוביל הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד בעשור האחרון.
דווקא השנה האחרונה על אתגריה אפשרה לנו לסלול אפיקים חדשים וחדשניים נוספים והביאה לכך שנוכל גם לקדם מגמה של בחינה עם חומר פתוח כאחת האפשרויות המוצעות להערכה פנימית.

הרציונל הפדגוגי המנחה את מגמת החדשנות הוא לאפשר למורים (ולתלמידיהם) מספר מסלולי למידה והיבחנות מגוונים לצד ההוראה, הלמידה וההיבחנות המסורתיים שבסופם נבחנים התלמידים בבחינת בגרות חיצונית 'רגילה'.
ברוח זו מתקיימים כבר מספר שנים מסלולים של תוכניות ממירות בגרות, כמו תוכניות תמ"ר² ובאר³ לצד הלמידה, ההוראה וההערכה במסלול של היבחנות בבחינת בגרות חיצונית 'רגילה'.

כאמור, שנת הקורונה מאפשרת לנו לפתוח דלת רחבה למסלולים נוספים, וביניהם גם מסלול הבחינה עם חומר פתוח.

חשוב לשים לב לשתי הנחות רווחות ומוטעות (בעיקר אצל תלמידים) לפיהן בחינה עם חומר פתוח קלה יותר מבחינה 'רגילה' וכי אין צורך להתכונן לקראת בחינה עם חומר פתוח כשם שיש ללמוד שעות רבות לקראת בחינה 'רגילה'. מטרתו של מסמך זה היא גם להפריך את שתי האמירות הללו שנובעות מחוסר היכרות והבנה של הנדרש בבחינה עם חומר פתוח.

מסמך זה מתייחס למסלול זה ומטרתו להציג בפניכם את הדגשים הפדגוגיים והיישום שלהם בכיתותיכם, כולל דוגמאות לשאלות מותאמות להיבחנות עם חומר פתוח.

בהצלחה רבה!

בלהה

¹ קישור למדף ההצעות להערכה פנימית - יש ללחוץ

² תכנית תמ"ר המאפשרת המרת ההיבחנות בבחינת בגרות רגילה בכתיבת תלקיט-חקר או תיק-עבודות

³ תכנית באר המאפשרת שילוב ייחודי בין למידה מקוונת למפגשים עם המורה

מה זו בחינה עם חומר פתוח?

בחינה עם חומר פתוח איננה מהפכה ושינוי מן הקצה אל הקצה בלימודי היסטוריה בחמ"ד אלא היא בניית קומה נוספת לאופן יישום מיומנויות שכבר קיימות הן בהוראה ובלמידה והן בבחינת הבגרות בהיסטוריה חמ"ד⁴ כבר מספר שנים.

בבחינה עם חומר פתוח משולבות מיומנויות המוכרות כבר למורים ולתלמידים ממסלול הלמידה 'הרגיל', כגון השוואה, הבעת עמדה, יישום, הבחנה בין סיבה ותוצאה, הערכה ועוד, וכן מיומנויות נוספות הנובעות ומועצמות בבחינה עם חומר פתוח, כגון איתור מידע – יישומו והערכתו, הסקת מסקנות ועוד, כפי שיפורט בהמשך.

שאלות בבחינה עם חומר פתוח תהיינה, במידת האפשר, שאלות רחב (שאלות נושא) המאפשרות ראייה במבט-על על נושאים היסטוריים והקשרים היסטוריים יחד עם התייחסות לפרטי הנושאים השונים.

בשונה מהבחינה המסורתית שבה בדרך-כלל התלמיד נדרש להיות פסיבי ולשקף ידע שכבר למד, בעת בחינה עם חומר פתוח מתקיים תהליך למידה פעיל שבו התלמיד ממשך את תהליך הלמידה שלו בכך שהוא נדרש לאתר מידע חדש, לעמת אותו עם ידע קודם או לחזק אותו, להסיק מסקנות ועוד. במסגרת תהליך זה התלמיד עושה שימוש במקורות חדשים בנוסף למה שלמד בכיתה.

השאלות בבחינה עם חומר פתוח צריכות להתייחס הן לרובד ההיסטורי אך גם לעולם הערכים ולזהות הציונית-דתית של תלמידי החמ"ד.

חשוב להזכיר כי כתיבת מחוון על ידי המורה כחלק מתהליך חיבור הבחינה, לפני שהיא מתקיימת בכיתה, מהווה חלק בלתי נפרד מהרגלי עבודה ונורמות מקצועיות שמומלץ לאמץ במהלך כל השנה, ובמיוחד בבחינה עם חומר פתוח שבה מנעד התשובות רחב. מומלץ לתת לתלמידים את המחוון בזמן חלוקת המבחנים הבדוקים ככלי לשיפור הלמידה עבורם.

שימו לב!

בחינה עם חומר פתוח יכולה להיעשות מקרוב ומרחוק.

בחינה עם חומר פתוח יכולה להתנהל בכיתה בנוכחות המורה, אך גם יכולה להיעשות מרחוק כאשר המורה והתלמיד אינם נמצאים במרחב גיאוגרפי אחד ולעיתים אף לא במרחב זמן זהה. ברמה העקרונית, מדובר בבחינה זהה מבחינת הדרישות שיש בה. בבחינה עם חומר פתוח כמעט ואין

משמעות למציאות הפיסית שבה נמצא התלמיד.

⁴ ולהלן נפרט

מטרות הפחינה עם חומר פתוח:

1. התאמה של ההוראה וההערכה למאה ה-21.

הידע במאה ה-21 נגיש וזמין והאתגר המשמעותי הוא לאתר וליישם אותו. היבחנות עם חומר פתוח מנטרלת את הצורך לזכור ולשנן ידע ומאפשרת לפתח אצל התלמידים מיומנויות מסדר חשיבה גבוה המותאמות לזמינות ולנגישות הרבה של הידע.

2. אתגר הלמידה וההערכה:

היבחנות המנטרלת את הצורך באחסון המידע ושינון החומר מביאה להבנה עמוקה יותר ומאפשרת להתמודד עם סוגיות מורכבות, לקיים למידה רוחבית ולפתח למידה ערכית ומשמעותית.

3. אוטונומיה של המורה:

דרכי ההוראה לקראת בחינה עם חומר פתוח מאפשרים למורים להיות מורים יוזמים ופעילים המובילים תהליך למידה חדשני ויצירתי.

4. התלמיד כשותף:

שיטת ההיבחנות עם חומר פתוח הופכת את התלמידים לאוטונומיים ופעילים. הם נדרשים לקחת אחריות על הלמידה ולדעת להשתמש ב'ארגז כלים' שיש בו מיומנויות מורכבות שעליהם להתמצא בהן.

וכן יש להם את האפשרות לבחור את הטקסטים שברצונם להעמיק בהם. עקרון הבחירה נותן מקום להזדהות ולהפנמה האישית של התלמידים עם הנושא הנלמד ומתוך כך העניין והמוטיבציה שלהם מתחזקים.

'חומר פתוח' – הגדרה:

לביחנה עם חומר פתוח יש שני מסלולים עיקריים:

האחד – בחינה עם חומר פתוח הכוללת את ספרי הלימוד המאושרים, מחברת היסטוריה (סיכומים) וחומרי למידה מתוקשבים.

והשני – בחינה עם ספר פתוח הכוללת את ספרי הלימוד המאושרים ומחברת היסטוריה (סיכומים).

על פי שיקול הדעת של המורה, יתאפשר שימוש בחומרי לימוד שונים.

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מבנה הבחינה:

אין המלצה חד משמעית או נוסחה מחייבת למבנה קבוע ואחיד לבחינה עם חומר פתוח. כל מורה יכול לקבל החלטות המותאמות לתלמידיו ולדגשי ההוראה שלו בנוגע למספר הפרקים או השאלות בבחינה ובאופן שילוב המיומנויות השונות.

אין חובה להיצמד למבנה בחינת הבגרות, אך חשוב שבמבנה הבחינה יבואו לידי ביטוי העקרונות הבאים:

-בחינה שיש בה **חידוש**.

-**מגוון נושאי הלימוד** מתוך תוכנית הלימודים יבואו לידי ביטוי בבחינה.

-**מגוון המיומנויות** הנדרשות מהתלמידים בלימודי היסטוריה יבואו לידי ביטוי בבחינה.

-**בתמהיל** השאלות בבחינה עם חומר פתוח מומלץ לכלול שאלות ידע והבנה (שאלות מסדר חשיבה נמוך) וגם שאלות נושאיות ורב שלביות (עם מיומנויות מסדר חשיבה גבוה) במבנה בחינה שהמורה יחליט עליו. אך חשוב לזכור שהשאלות מסדר חשיבה גבוה צריכות להוות את לב הבחינה.

-בדומה לבחינת הבגרות המוכרת, חשוב שהשאלות בבחינה עם חומר פתוח ינוסחו **בצורה תהליכית** (שאלות מדרגה). כלומר, השאלות יתחילו ממטלות קצרות של ידע והבנה בסיסיים (עם ציננון נמוך) ועליהם ייבנו הקומות הנוספות של מטלות בשאלה הדורשות מיומנויות חשיבה מסדר גבוה - יישום, איתור מידע, הערכת מקורות ועוד.

-בבחינה עם חומר פתוח יש לעשות שימוש בשני סוגים של שאלות או סעיפים:

1. שאלות/סעיפים מבוססי מקור
2. שאלות/סעיפים שאינם מבוססי מקור.

שאלות/סעיפים מבוססי מקור -

שאלות/סעיפים מבוססי מקור מפנים את התלמיד למקור מסוים בבחינה/בספר/במרשתת (שיר/ סרט/תמונה) או שהתלמיד מתבקש לאתר בעצמו מקור מהספר או מהמרשתת (מקורות ראשוניים ומשניים ועוד).
מקור זה יהווה את הבסיס למטלות השונות המופיעות בשאלה/בסעיף.

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מומלץ שהשאלה/סעיף מבוססי המקור יכללו את המיומנויות הבאות:

- א. ידע - איתור המידע ההיסטורי במקור (ציין, הצג, הסבר).
- ב. ניתוח מקור - ציטוט קצר/תמונה/מפה/סרט/שיר/טקסט - זיהוי המסר/הרעיון המרכזי של הטקסט החזותי. ביסוס הרעיון המרכזי על רכיבים מהטקסט. קישור בין הרכיב שבתמונה למסקנה שהסיק ממנה.
- ג. מציאת הקשרים - מציאת מקור נוסף (מהספר/המרשתת) המחזק את המידע העולה מן הקטע והסבר הקשר בין שני המקורות. הבעת המידע המופיע במקור בציר זמן. ארגון המידע העולה מהמקור בתרשים.
- ד. נקודות מבט - הצגת מקור נוסף מהספר או המרשתת הסותר את המידע הראשוני. הסבר הסתירה בין המקורות.
- ה. שאלת לב לדעת - הבעת עמדה אישית מתחום הערכים. רלוונטיות. חיבור אישי.

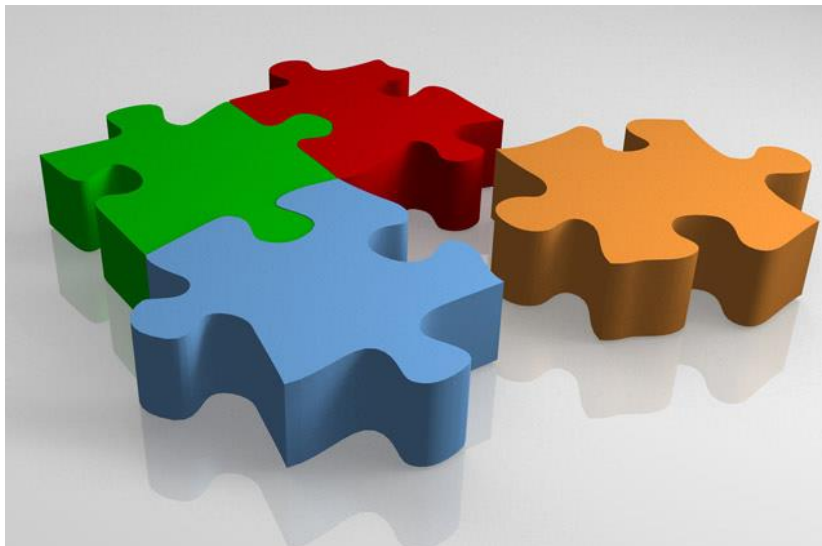
שאלות/סעיפים שאינם מבוססי מקור -

חלקים בשאלה/בסעיף ללא מקור או הפניה למקור.

מומלץ שהשאלה תכלול את המיומנויות הבאות:

- א. רמת הידע - איתור המידע ההיסטורי בחומר המורשה לשימוש (ציין, הצג, הסבר).
- ב. הערכת משמעותם של גורמים שונים לאירוע היסטורי.
- ג. שאלת מבט-על. הסבר הקשר בין שני אירועים היסטוריים.
- ד. התייחסות לדעות מחקריות היסטוריות על פי הנלמד בכיתה.
- ה. שאלות מבוססות דמויות ולא אירוע. כשהדמות מובילה את השאלה על האירוע ההיסטורי.

בעזרת שילוב של שאלות/סעיפים מבוססי מקור ושאלות/סעיפים שאינם מבוססי מקור תיבנה שאלה בעלת מיומנויות מדורגות היוצרות מבנה תהליכי.

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

מיומנויות חשיבה היסטוריות הבאות לידי ביטוי בבחינה עם חומר פתוח :

איתור מידע

חיפוש ומציאת מקור מידע שלא נלמד בהתאם לשאלה - מהספר או מהמרשתת.

השוואה

יצירת תבחינים חדשים להשוואה, איתור והגדרה של נקודות דמיון ושוני, הערכת מושאי ההשוואה (שתי דרגות להשוואה- מילוי טבלה והסקת מסקנות, מילוי תבחינים לטבלה ואז מילואה והערכתה).

הבנת הקשרים

הבהרת קשר בין מושגים וביטוי הקשר באמצעות מלל או תרשים (ציר זמן).

הערכת משמעותם של גורמים שונים לאירוע

היכולת לזהות גורמים שונים ולהעריך את מידת תרומתם ומשמעותם לאירוע ההיסטורי.

דמות המובילה שאלה

היכולת להתבונן על האירוע או התהליך ההיסטורי מנקודת מבטה של דמות בת התקופה.

הוצאת עיקר מטפל

הבחנה בין תופעה- הכללה לבין המופעים שלה - הפירוט.

הבחנה בין עובדה לדעה

הבחנה בין האירועים ההיסטוריים לבין ההערכה של אותם האירועים.

הבעת עמדה מבוססת

כתיבת עמדה מבוססת על ידע, המתייחסת גם לרגשות ותפיסת עולם.

שאלת שאלות

שאלת שאלות על מידע חסר, על ערכים או תובנות העוסקות בתופעות, סוגיות או דילמות. דרך שאלת שאלות מזדמן לתלמידים להכיר שאלות פתוחות שאין להן תשובה ברורה או שיכולות להיות להן תשובות רבות.

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

ייצוג המידע בדרכים מגוונות

ייצוג הידע שנבנה על ידי התלמידים בדרכים מגוונות יכול להשתקף בטקסט, טבלה, גרף, מולטימדיה, תרשים, כרזה. הלומדים משנים את צורת הצגת המידע כדי להבליט את היחסים המתקיימים בין הרכיבים השונים.

הערכת מקורות

- התלמידים יידעו לבדוק מי הוא המקור ההיסטורי הדובר או בעל העמדה.
- מה סוג המקור- יומן/דוח/שו"ת/מכתב פרטי - סוג המקור מלמד על המגמה שלו.
- מה היחס בין כותב המקור לאירוע אותו הוא מתאר (העמדה האידיאולוגית (הפוליטית/הנפשית/החברתית של הכותב ביחס לאירוע).
- לזהות את העמדה או הנימוק של קטע מקור.
- ולחפש מקורות מקבילים או סותרים למקור אליו התייחס.

הטקסונומיה של בלום

תהליך ההוראה לקראת בחינה עם חומר פתוח:

בחינה עם חומר פתוח יכולה להתקיים רק לאחר תרגול והתנסות של התלמידים במיומנויות של בחינה זו במהלך הלמידה בשיעורי היסטוריה בתהליך מדורג ומובנה.

במהלך השיעורים יש לתרגל עם התלמידים את המיומנות של איתור מידע ושאלות הקשורות לביסוס מיומנות זו. היות וזמן הבחינה מוגבל, על התלמיד להיות בעל שליטה והיכרות מעמיקה עם חומרי הלימוד שבהם הוא רשאי לעשות שימוש. בבחינה עם חומר פתוח יופיעו שאלות שבהן התלמידים יידרשו לאתר מידע ומקורות היסטוריים מסוגים שונים (כתובים, חזותיים, מולטימדיה) מתוך ספר הלימוד ובחומרי לימוד נוספים תוך כדי מהלך הבחינה ולהעריכם. לצורך כך יש לתרגל עם התלמידים מיומנויות איתור מידע בספרי הלימוד ובמרשתת.

בניגוד לדעה לפיה אין צורך להתכונן לבחינה עם חומר פתוח, על התלמיד להתכונן היטב לקראת בחינה עם חומר פתוח על מנת שהשליטה שלו במידע הזמין עבורו תהיה מהירה ומיטבית והוא יוכל להקדיש את רוב זמן הבחינה לשאלות שבהן הוא נדרש למיומנויות מסדר חשיבה גבוה המאפיינות בחינה עם חומר פתוח.

חשוב גם לתרגל שאלות-רוחב שהן מרכיב משמעותי בבחינה עם חומר פתוח. מומלץ להתחיל במבחנים שיש בהם מינון של שאלות ידע והבנה יותר משאלות הדורשות חומר פתוח, ובהדרגה יעלו הדרישות מהתלמידים ככל שישלטו יותר במיומנויות החדשות הנדרשות בבחינה עם חומר פתוח.

דרך ההיבחנות עם חומר פתוח מצריכה אימוץ דרכי הוראה מגוונות (כפי שהקורונה זימנה לנו) ומאפשרת שימוש בשיטות אלו כמקפצה המכינה את התלמידים היטב לקראת שאלות חשיבה מסדר גבוה.

מיומנות איתור מידע בספר הלימוד-

- התלמידים יידעו להתמצא בתוכן העניינים של הספר, יכירו את סדר הפרקים ויבינו את הרצף ההיסטורי העומד מאחוריהם.
- התלמידים יידעו להבחין בקטעי המקור השונים בספר, לזהות את הכותב ובאיזה הקשר נכתבו קטעי המקור. כמו כן התלמידים ישו בין מקורות היסטוריים בבחינה ובספר.
- התלמידים יידעו לאסוף נתונים בדרך הנכונה והיעילה מתוך הספר תוך היכרות ושימוש עם הסמלים החזותיים שבספר.
- התלמידים יידעו לצטט ולהביא את המקור למידע שאיתרו בתוך הספר (לפי כותב ומספר העמוד).

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

להלן קישור למערך שיעור העוסק בהיכרות ובהתמצאות בספר הלימוד :

['דע את הספר' - יש ללחוץ על הקישור](#)

מיומנות איתור מידע במרשתת-

- התלמידים יידעו להתמצא בחיפוש בגוגל תוך שימוש במילות חיפוש היסטוריות (כולל מקומות ושנים) שיובילו אותם לתוצאות איכותיות.
- התלמידים יתרגלו בכיתה איתור מקורות מסוגים שונים באינטרנט : קטעי מקור ועדויות, כרזות וקריקטורות, שירים וסרטונים.
- התלמידים יידעו לצטט ולהביא את המקור למידע שאיתרו במרשתת (לפי קישור).

חשוב שהתלמידים יביאו לבחינה רק את ספרי הלימוד (המאושרים על ידי הפיקוח) שעל סמך הידע המופיע בהם יחברו שאלות הבחינה. לעיתים נדמה לתלמידים שככל שיביאו לבחינה חומרי לימוד רבים כך יהיה להם קל יותר, אך זה לא כך. חשוב להבהיר לתלמידים לא להביא לבחינה חומרי לימוד מיותרים העלולים לגרום להם לבזבוז זמן והסחת הדעת. חשוב ללמד את התלמידים להיות מאוד מדויקים בבחירת חומרי הלימוד.

במידה ובבחינה בית-ספרית המורה יאשר לתלמידים להביא חומרי לימוד כרצונם, יש להבהיר לתלמידים שעליהם להכיר חומרי לימוד אלו היטב כדי שיוכלו לאתר בהם את המידע הנדרש במהירות.

מומלץ שהתלמידים ילמדו לעשות שימוש בסימניות או בכרטיסיות עם מספרי עמודים שבעזרתם יגיעו אל הטבלאות, המפות, הכותרות וכד' במהירות הרבה ביותר. ויש לתרגל זאת עם התלמידים מראש.

בניגוד למחשבה שאין צורך להתכונן לקראת בחינה עם חומר פתוח, חשוב לחדד לתלמידים שיש לחזור היטב על החומר לקראת הבחינה ולתרגל שאלות כדי לענות תשובות מיטביות.

בעת הבחינה חשוב להנחות את התלמידים לקרוא היטב את כל הבחינה מתחילתה ועד סופה ולסמן את השאלות הנראות להם ככאלה שידעו להתמודד היטב עם הדרישות המופיעות בהן. בשלב הראשון מוצע לתלמידים לענות על השאלות שהם מרגישים בטוחים בהן ושאייתור המידע בחומרי הלימוד יהיה המהיר והנגיש ביותר לעומת השאלות האחרות. רק לאחר מכן יש להתפנות לענות על השאלות המורכבות יותר.

היבחנות מבוססת חומר פתוח באוכלוסיות מגוונות ומורכבות:

אתגרים הצפויים לאוכלוסיות מורכבות:

- יוזמה- התלמידים יידרשו לתהליך למידה פעיל הדורש מהם לאתר מידע, לעבדו, להצליבו ולהסיק ממנו מסקנות. הם אינם יכולים להתבסס רק על המידע שנלמד בכיתה אלא נדרשים למיומנויות עיבוד נוספות.
- מגוון מיומנויות למידה באותו מבחן - בכל שאלה יהיו מספר מיומנויות למידה. כך שהתלמידים יידרשו להתכונן למבחן בעזרת מספר אסטרטגיות למידה שונות.
- קשיי שפה- קושי באיתור מילות חיפוש מתאימות והתמצאות בספר לאור קשיים בשפה וחוסר היכרות עם מילים ומושגים בסיסיים.

דגשים והצעות לאוכלוסיות מורכבות:

- דרך ההוראה בכיתות בהן יש תלמידים מאוכלוסיות מגוונות מחייבת היערכות מבחינת דרכי הוראה שונות ומגוונות.
- היערכות לבחינה מסוג זה מחייבת שימוש עקבי בספרי הלימוד במהלך השיעור כדי להרגיל את התלמידים להשתמש בספר הלימוד בכל שיעור ובהדרגה להרחיב את הפעילויות והמטלות מתוך הספר.
- במקביל, יש לשלב בלמידה בשיעור שימוש נרחב במקורות מהרשת ברמות קושי עולות. ניתן להתחיל מחיפושים בסיסיים של מידע או תמונה ולאט להעלות את רמות החיפוש ומורכבותו.
- בשאלות לתלמידים עולים חדשים יש להתבסס בעיקר על מקורות חזותיים שיש לאתר מהספר והמרשתת ולא על מקורות מילוליים.

דוגמאות לשאלות עם חומר פתוח:

לפניכם קישור למצגת שיתופית דינמית שאליה נעלה הצעות נוספות לשאלות המתאימות לבחינה עם חומר פתוח. המאגר מתוכנן להתרחב ככל שיחוברו שאלות נוספות:

[מצגת דינמית - בחינה עם חומר פתוח](#)

